

A Gálok

Kisregény

I. Ferus és Gáspár

Az a köves hegy, velünk szemben éppen: az a Talharu; ez itt a Piatra Calului. Ott messze pedig a völgyhajlásból szürkén, fátyolosan ide látszik a vénséges kopasz Vlegyásza.

A Talharu teteje kőszikla, oldala kecskének való meredek mart, tele kőomlással, mély lyukakkal, de az alja menedékes, és nyáron bársonyos, fűszeres fű, és mintha írva volna reá a sok-sok tarka virág.

A Piatra Calului csupa erdő: fekete fenyő lábtól oromig és azon túl is, ki tudja, meddig. És ez a víz itt az aljában az Apa Calului. Régen, amikor még több volt errefelé a magyar, Székelyvíz volt a neve, most Apa Calului csak.

Itt ebben a völgyben az Úristenen kívül három régi nemzetség tusakodik századok óta már erdővel, földdel, éggel és vízzel, farkassal és emberrel, a nagy, nehéz, örök Élettel: fenn a Talharu oldalán a Gálok, a patak menti faluban az Ijjasok és Ballák...

Ez a Pojána...

...De most tél van, és hull-hull a hó. Nincsen patak, és nincsen omlás, és nincsen bársonyos gyepp, nincsen barna ugar, és nincsen út, sem ösvény sehol-sehol. De hull-hull a hó, és nincsen ég, és nincsen levegő, és nincsen föld. Hull-hull a hó, és nincsen falu, és nincsen erdő, nincsen felleget, és nincsen élet, és semmi-semmi sincsen, csak hangtalanul, halottan, dermesztően egyformán hullongó hó...

Aztán! Egyszerre! Mintha valami mozdulna, a szürkeség ott valahol megsűrűsödik: mozog ott valami.

Lassan, némán, de nő, növekedik, sötétedik: jön ott valami.

A hóban, a szürkeségben, a gomolygó, zúzmarás halotti világban jön, küszködik valami.

Látom is már: fekete kucsma, szürke condra, két hosszú, fekete csizmaszár: egy ember jön, tusakodik ott előre a kegyetlen télben, szemben velem.

Találkozunk. Megállunk. Egy szempillantásra mind a ketten csak; egy emberi létepillanatra. Bólint a fejével, és visszabólintok én is: megláttuk egymást, két küszködő ember a végtelen szürke gomolyagban. Bólintunk egymásnak és megismerjük egymást mi ketten.

Aztán az, aki jött, csak megindul megint, tovább az útalan úton. És ahogy utána nézek, látom, amint egyre jobban beleszürkül a hóba. Halványodik, kisebbedik, végre eltűnik egészen.

És hull-hull a hó tovább körös-körül mindenütt, egyformán, hangtalanul, halottan. Egy ideig még látszik a hóba szántott barázda: egy tusakodó ember lába nyoma. Aztán lassan azt is belepi a hó.

...Egy ember ment itt el mellettem...

Hull-hull a hó, és nincsen ég, és nincsen föld; nincsen erdő, nincsen mező, nincsen falu, és semmi, de semmi sincsen, csak kegyetlen-méltóságos véghetetlen szürkeség.

És a szürkeségben itt is, ott is küszköd, tusakodik előre egy-egy emberi élet. Néha találkoznak egymással a vándorlók: condrások és kaputosok, gyalogosok, lóhátasok és kocsin járók. Találkoznak egymással itt is, ott is. Ilyenkor, nagy ritkán, megállanak egy-egy szempillantásra és meglátják egymást. Egy szempillantásra csak: továbbra nem lehet. Aztán továbbmennek, és nyomukat is hamar-hamar belepi a hó, a hangtalanul, mindenütt körös-körül hullongó hó...

Ez a völgy itt a Pojána. A mi völgyünk ez, sok százesztendők óta a miénk: Gáloké, Ijjasoké, Balláké. Öreg udvarházakban élünk itt, akik itt régen élünk; terebélyes, nagy zsendelyfedelek alatt, faragott tölgyfaoszlopos tornácú házakban, és a fekete zsendelyfedeleket furcsán írta teli a zöld moha és a fakó zuzmó.

Vén hajlékok között legöregebb, komoly házak közt legkomolyabb a Gálok portája, aki ott fenn a Talharu lábánál olyan egyedülvaló magában áll, mint ahogy a Gálok is mindig egy cseppet különváló, magános fajta. Mert ha egy atyafiság is a Pojána, de a Gálok mégis előbbre valók voltak mindig. Legalább fél fejjel magasabbak, legalább egy lépéssel feljebb valók, legalább egy ökölcsapással többet sújtok és legalább egy kurta szóval kevesebbet beszélők, mint a többiek.

És ott a porta mögött, az ösvény mellett áll ma is a kereszt, a fekete, rovátkolt fájú Gál-kereszt.

Ez a kereszt csakolyan, mint a többi a havason, pedig itt szerte sok a kereszt. A legtöbbje – mint ez is – utak, ösvények mellett áll, és többnyire fekete a vénségtől. Némelyiken írás is van cifra cirillbetűvel, avagy rendes magyar betűvel is, de olvasni nemigen lehet egyet is, úgy megvásott, megkopott. Némelyikről az emberek tudják, mikor, miért állították. Így a rákosi keresztet, aki a falu felső végén áll, azért, mert ott ütötte le az istennyila most 30 esztendeje, éppen Iliá-napkor a pópát, abban a szent helyben. A kelemenfalvi kereszt a szakadék mellett arról mesél, hogy egyszer télvíz idején arra hajtott csengős szánkán Gálfy András méltósága a két kisasszonyával. A lovak megijedtek és lerántották a szánkát a szakadásba: holtan húzták ki a mélységből a farsangos, vidám uraságokat. Aztán ott a kereszt Járavize és Jára között; annak a meséjét csak titkosan mondogatják odavaló emberek, és így kezdik: 1849. január 14-én... de erről nem jó hallani, mert ez a mese fáj ma is még sok embernek.

Sok keresztnek van még históriája, hiszen ott van a funtineli nagy kereszt, aminek a tövire ma is hordják arra járó csebres mócok a követ a völgyből...

De vannak keresztetek, amiknek nem tudja ma már a históriáját senki. Csak állanak feketén, rovátkosan, egyenesen vagy félredülve, mohosán. Amíg egyszer aztán ki nem fordulnak. És akkor egy-egy hideg, hóharmatos őszi éjszakán itt tanyázó vándorok feltüzelik a kidőlt kereszt korhadó fáját.

De most a Gálokról akarok mesélni: sárga orcájú Gál Jankóról és a két fiáról, Ferusról és Gáspárról, aki egyszer Temesvárnál maradt el. Meg a Gál-keresztről, aki kétszer dőlt ki már, de most is áll egyenesen, feketén a havasba kanyarodó ösvény mellett.

*

A két fiú közül Ferus volt az idősebbik; nála két esztendővel fiatalabb volt Gáspár. Apjuk száraz, sárga orcájú ember, beteges és barázdás képű, édesanyjuk Szentpáli leány: kevély, egyenes derekú asszony.

Kisgyermek korukban apjuk Ferust tartotta okosabbnak és benne bizakodott, minthogy Ferus villogóbb szemű, élénk, hangos gyerek volt; anyjuk akkor Gáspárt szerette inkább, aki szelíd képű, kék szemű, csendes fiúcska volt.

Elsőnek Ferus került a kollégiumba, és két esztendő múlva Gáspár. De akkor már Ferus volt az anyja kedvence, és Gál Jankó, az apjuk, Gáspárt tartotta többre.

Tizenhat esztendős volt a nagyobb fiú, amikor apjuk ágy-nak esett. Tavasz volt, vetés ideje éppen, és reggel csak nem kelt ágyból a gazda.

– Nem bírok, Ilon – mondotta halk szóval feleségének –, nem bírok. – És olyan sárga volt az orcája és a barázdák, mintha még mélyebbre eresztette volna ekéjét beléjük az Idő.

Az udvaron állottak az ekék, és fogták eléjük az ökröket.

Az asszony urára pillantott, aztán egy fogatot visszapancsolt: csak egy eke menjen szántani.

Az ember sóhajtott, és két hónapig nem kelt ki az ágyból...

...Május volt, és az őszi búza szárba hajtott. Az ember, Gál Jankó felöltözött, szegény, és szédülve, tántorogva balagott ki az udvarra, a pajtába, a csűrbe, gabonásba, kertbe, ki a földekre. Bot a kezében, és sokszor megállott, néha leült. Május volt, duzzadó, kövér május, süttött a nap, és az égen puffadt hasú, fehér fellegek.

Dél felé került haza. Tántorgott, mint a részeg, orcája sárga viasz, fázott és reszketett, a homlokán hideg verejték. A tornácon leült a padra, feje előrecsuklott, és szeme előtt megfeketedett a világ.

Felesége a pitvarajtóból nézte, és amikor már ült, odament hozzá:

– Megfáradt! Kár volt még ma kimenni. Elég lett volna itt a ház körül is.

Gál Jankó felpillantott és nézte az asszonyt, szót se szólt, csak nézte.

– Úgy hiszem, a földeken minden rendben van... – A szava megakadt, és csak egy idő múlva folytatta:

– Valahogy megcsinálták a cselédek. Már az idén így van. Segíteni ezen nem lehet úgyse.

Bólintott erre Gál Jankó.

– Nem, Ilon, nem! Az idén nem lehet már segíteni ezen.
– Őszig talán összeszedi magát, aztán...
– Igen, igen, őszig. – És szomorúan nézett ki a nap-sugaras májusi világba; aztán csak végignyúlt a padon.
– Egy korty pálinkát, Ilon! Szédülök...
Mire az asszony az italt hozta, már nem ihatta meg: ájul-tan feküdt a padon, úgy dörzsölték fel ecettel.

*

A nyár is eltelt, és Gál Jankó hol talpon, hol ágyban.
– Mint a beteg kutya – mondták az atyafiak egymás között.

De a fiúk otthon vakációztak és pótolták valamennyiben. A széna és gabona betakarítódott, az ugarolás is úgy-ahogy megcsinálódott, és a tarlóra hordták a trágyát...

Őstefelé – Gál Jankó gubbasztott a kemencepadkán, az asszony foltozta a fiúk fehérneműjét, és hallgattak már rég ideje – csak benyitott a szobába öreg Ijjas György.

– Hallom, mennek a fiúk.

Ijjas György nagy testű, kövér ember, szuszogott nagyokat, apró szeme az emberen, Gál Jankón. Aztán csak leült az asztal mellé és pislogott sűrűn.

– Künn jártam a tagodban – mondta később. – A fűrészről jöttömben arra jártam. Hordják a ganéjt. Láttad-é?

Szeme az emberen.

Gál Jankó feje szinte a két térde között.

– Egy hete nem jártam ki a házból.

– A lunkán is voltam – folytatta a vénember –, ott is.

Nem szólt senki, az asszony azonban félbehagyta a foltozást. Alkonyodott, és sötétecske lett. Egy idő múlva megint csak megszólalt Ijjas György:

– Az ugaron is jártam. A szántásnak csak a neve az. Mucskolás. Jövőre csak gatz arattok ott. Mért maradt el a keverés?

Gál Jankó feje még mélyebbre csuklott, és alig értették a szavát.

– Nem láttam. Nem tudom... Semmit se tudok már ...

Ijjas György szeme ide-oda ugrált, keze ökölbe az asztalon.

– Na! egyebet is láttam. Eleget!... Hát a fiúk csak mennek holnapután?

– Holnapután hajnalban! – mondotta az asszony.

Már nem ugrált Ijjas György szeme, de az asszonyéba akadt: Ohó, Szentpáli Ilon, te vagy hát, akivel énnekem beszédem van! Így is jó!

– Te Ilon! Mit akarsz te valójában?

– Én?

– Te! Éppen te. Mert ez itt – és bökött az ember felé –, ez itt már semmit se akar. Beteg kutyának bot való, igaz! De te mit akarsz? Hogy gondolod, Ilon, ki lesz itt a gazda?

Az asszony szemöldökei összehúzódtak, de csak megrántotta a vállát. Az urára nézett. A Gál Jankó szeme, az is az asszonyon, és a feje sem lógott már. Az öreg pedig folytatta:

– Azt gondolod, Szentpáli Ilon, ugye, azt gondolod, hogy nekem evvel semmi bajom!? Azt gondolod ugye?

– Azt, azt! – És még intett is a fejével hozzá.

– Úgy! – Felállott a vénember. – Igazad van, Ilon, nem az én bajom, de mégis szólok egyet. Ehhez van jussom! A te hites urad édesanyja az én édesnéném volt. Az is ott tusakodott ezen a tagon, ezen a portán. Te csak az ő nyomába léptél, és nincsen jussod elprédálni, amit ő tartani segített, ő egy életével. Ezt akartam megmondani, és ehhez jussom van, látod. Az a két fiú az én öcsém is, van jussom kérdeni: mit akarsz velük?

– Azt akarom, hogy holnapután hajnalban induljanak. Nekik foltozok.

– Aztán mit csinálsz belőlük? Tán vicispánt?

– Azt! Vagy még többet is. Urat.

– Urat?

– Azt! Különbet, mint mink vagyunk itt. Különbet. Igazi urat!

– És ha reámegy a birtok?

– Hát menjen!

...Kimondotta Szentpáli Ilon, és kevély szeme keményen nézett az öregemberébe; hogy nem látta meg azt a két szemet, aki nézett reá, mint a beteg állat: Könyörülj rajtam, szánj engemet.

Kimondotta az asszony, és Ijjas György rábólintott.

– Menyek már! Most nincsen itt több szavam. Nehéz szót szólottál, te lássad, Ilon. De még egyet mondok: minél

magasabb a ház, annál mélyebb a fundamentum. Ez a birtok jó fundamentum annak, aki reáll, de aki nincs itt, azt nem bírja el a föld. No, isten segéljen!

*

Szelíd, őszes idő, haloványkék égen apró, ritkás bárányszerű fellegek, és ökörnyal úszik lila kökörösinek felett. Az ember, Gál Jankó a palánk mellett, a gyepen, és didereg szegény.

Alulról kis csézában érkezik az asszony.

– No!

– Ferus hivatalban van. – És levelet veszen elé, mutatja. – A Guberniumnál éppen!

– Hát a vásár?

– Mindent visszahoztam. Nincs ára a marhának.

– Mondottam, ősszel kár hajtani.

– Tartjuk őket tavaszig.

Az asszony leszállott a szekérből és az ura mellé a fűbe. Lomhán, fáradtan. A kendőt levette fejéről és kezével végigsimította haját.

A kocsis indulni akart, bé az udvarra.

– Megállj! A fűrészbe megyünk még. – Hirtelen a lovakra pillantott: csupa víz mindkettő, és a horpaszuk egy nagy lyuk; intett a kezével:

– Mégse! Eriggy csak haza, fogj ki: etess, itass.

És csendesen hozzátette:

– Majd inkább gyalog menyek. – Sóhajtott: fáradt volt.

Az ember kérdezte, halkán, aggódó szóval:

– Mennyit kérsz?

– Ferusnak kétszáz kell.

– És Gáspárnak?

– Annak nem kell. Úgy írja, most nem kell. Az keres már...

Hallgattak, később az asszony felállott.

– Menyek, östére meg akarom jární.

És megindult gyalog az ösvényen, aki az erdő alatt hiszen a patak felső völgyébe, 200 pengőt kell kapnia, hogy küldhesse Ferusnak, aki csak diurnista a Guberniumnál, de lehet belőle akár kancellárius is; hiszen lám, Lészay Lajos is ott kezdte és ma már!... Pedig az is olyan kurtanemes, mint a Gálok. Nem külön.

Igaz, hogy ez a 200 már az ezerötszázon felül van...

Az asszony sebesen lépegetett, és néha-néha megcsuklott a térdé, megrázta magát és még szaporábban ment tovább.

*

A Szén utcában volt a Fronius ház; utcára emeletes, mély udvarban földszintes. Az utca felé éppen csak egy bolt – vasat és fűszerszámot mértek ott – és egy kapualja; a bolt felett az utcára lakott a boltos, a rezes orrú Fronius.

Hátul az udvarban egy szobában laktak a fiúk. Akkor Ferus a kancelláriára járt, Gáspár jurátuskodott, és volt úgy, hogy egy hétig se látták egymást! Merthogy Gáspár korán kelt, és kivált nyáron ment ki a Házsongárdba tanulni, aztán fiskálishoz, akinél körmölt egész napon át szinte: este korán lefeküdt; Ferus, ő úrfiak között élt: későn kelt és későn feküdt, ahogy ez mindig divat volt és divat lesz úrfiak között.

Két esztendeje éltek így, és Ferus már éppen azon gondolkozott, hogy illene más szállás után néznie, mert ez a sötét lyuk nem neki való.

Hazulról rendszeren kapták a pénzt, és két esztendeje nem is voltak otthon. Néha édesanyjuk kereste meg őket, kivált vásáros időben; ilyenkor pénzt hozott mindig és elmondta, hogy apjuk – szegény – beteges, de máskülönben semmi baj otthon. Csak dolgozzanak és haladjanak és ha lehet, hát siessenek egy cseppet. Egyéb semmi, de semmi.

(Vajon mitől olyan szürke a haja, miért ülnek olyan mély gödörben azok a fáradt, fátyolos asszonyszemek a koponya alatt? És a keskeny ajkak mitől olyan vértelenek? És vajon miért, hogy mindig olyan fáradt az édesanyjuk? Miért?)

De hát:

– Semmi, semmi baj otthon; apátok, szegény, betegeskedik, nyavalyáskodik, és hát... siessetek egy cseppecskét, ha lehet, édes fiaim!

...Mindenszentek-vásárra várták az anyjukat a fiúk, de nem jött. Sem levél, sem üzenet. Ferusnak pénze fogytán.

Aznap estére házigazdájukhoz voltak hivatalosak vacsorára: öltözködés idejére összekerültek a szálláson, és Gáspár mondta:

– Anyánk nem jött.

– Pénz se.

- Összejártam a vásárt, de senki ösmerőst nem találtam.
- Jártam a postán, de semmi sem volt ott.
- Valami baj lehet otthon.
- Baj az nekem. Újesztendőre Bécsbe kell lennem, tudod.
- Én karácsonykor Vásárhelyen a Táblán.
- Van pénzed?
- A diplomámra megvan már most.

Elkészültek és együtt mentek Froniusékhoz. Ez a Fronius gazdag ember hírében állott, és egyetlen leányát Máriának hívták. Ritkán hívott vendégeket, de akkor aztán nem sajnálta a pénzt, és szívesen jött hozzá a vendég.

Jól mulatott most is mindenki, és vacsora után énekeltek, Mária gitározott. Voltak ott többen leányok és fiatalurak: fiskálisbojtárok, juristák, birtokos nemesúrfiak és polgárok.

Éjfél felé táncoltak is egy keveset, ahogy polgárháznál illik; csak úgy énekszó és gitár mellett. Csendesen, szelíden, mosolygósan. És boldog fiatalon...

Otthon a szálláson lefekvés közben mondta Ferus:

– Te, öccse, úgy látom, az a leány hajlik hozzád. El-
vennéd feleségül?

- Ha adnák, el én.
- Gazdag leány!
- Félek, a vén boltos okoskodik.
- Örvendjen, ha téged megkaphat.

Később – már ágyban voltak – újra csak elkezdte Ferus:

- Mondd, öccse, szereted azt a leányt?
- Hiszem: boldog lennék vele...

Ferus sokáig nem felelt, és Gáspár már-már aludt, amikor bátyja újra megszólalt:

– Irigyellek, öccse!

...Néhány nap múlva kora hajnalban beállított a kocsisuk: itt a szekér, jöjjenek haza, a nemzetes asszony ágynak esett...

II. AZ OSZTÁLY

A patak felett hajnal óta hideg pára ül, és délfelé pipálni kezd az erdő. Itt is, ott is szennyes, fehér-szürke, lomha ködfoszlányok kelnek ki a nyirkos földből és imbolyognak a fák

felett. Mind több helyütt, mind sűrűbben gomolyognak, szakadoznak ki és csúsznak-kúsznak a hegyoldalon felfelé.

Délután megáll a szellő, aki eddig alulról fujt, és a köd-gomolyagok megsűrűdnek a Talharu ormán. Sűrűdnek, sűrűdnek, súlyosodnak, terpeszkednek. Imbolyognak előre-hátra, aztán egyszer csak lefelé kezdenek gurulni. Egy-egy percre még látszik a hegyorom, aztán már a kőomlás se látszik, aztán a fenyőket is elnyeli és a rétre borul, s völgyre, ahol szerteárad, reáfekszik a házakra, kertekre, mindenre.

Estére ráült a köd a Pojánára.

A Gál portán világosság.

Kinn nyirkos, fojtogató, csontot kízó köd, benn a házban kemény szavak, életsorsok súlyosan keserű, nehéz tusakodása. Az ember most is a sarokban, az asszony az ágyon, és meleg vért szaggat melléből a köhögés. A fiúk az asztal mellett.

Az asszony, ama kevély Szentpáli Ilon mondja, de halkán, rekedt, akadozó szóval:

– Kilenc esztendeje, halljátok, Ferus, Gáspár, kilenc hosszú esztendeje tusakodom én egyes-egyedül itt. Birtam. Én tudom, hogyan, és az én Istenem. Érettetek, csupán érettetek... De most vége; reám nézzetek. Kettőnket evett meg a Pojána már, lerágta a csontunkról a húst, kiszítta a hú-sunkból a vért... Nem panasztam soha. Ti tudjátok: soha nehéz szó a számat el nem hagyta, soha meg nem tagadtam, amit kértetek. De... én se bírom tovább. És a föld már megmozdult a lábunk alól. Az interest nem tudtam Szent Mihálykor megfizetni. A fűszeres zálogot kér. A lunkát, a felső taggal...

A fiúk az asztalra könyökölve, egyik se néz fel. Aztán Ferus kérdi:

– Mennyi az adósság?

– Kétezer, az interes kétszáz. Nem tudtam össze csinálni. És ha zálogba kerül a föld, miből csinálunk pénzt?

Most, most szólal csak meg a sárga orcájú, beteg, esett ember, Gál Jankó:

– Háromszáz esztendeje nem tette lábát idegen abba a tagba... Mindig Gálok túrták ezt a földet, mindig csak Gálok...

Alig hallatszott, mintha csak a földnek súgta volna, mégis meghallották mind egyformán, és az asszony felült az ágyban. Urára meredt. És a fiúk is, Ferus meg Gáspár.

– Háromszáz esztendeje, talán több is. Bizonyosan több is már... – morogta Gál Jankó.

Szentpáli Ilon visszafeküdt és behunyta szemét. És csak így hunyt szemmel mondta, de keményen, kurtán:

– Azért hívtalak haza! Ti mondjátok, ti határozatok! Mert: vagy eladjuk azt a földet...

Kinyitotta szemét az asszony most, és pillantása beleütöközött az ember tágra nyitott szempillantásába, torkán akadtak a kimondatlan, kemény, nehéz szavak, és hirtelen behunyta újra szemeit. Így talán mégsem olyan nehéz, mert ki kell szabaduljon az igazság.

– Vagy eladjuk, vagy itthon maradtok...

Csend, nagy, kongó csend, és a köd, aki kinn a Pojánán feküdt, ide is, a nagyszobába is mintha becsúszott volna. A köd, a hidegen nyirkos, halálosan fojtogató, nehéz szagú köd.

Aztán Ferus mondta ott az asztal mellől félő, bizonytalan szóval, és mintha fázna az is, olyan didergő volt a szava:

– Talán... talán jobb volna eladni mégis...

– Ferus, Ferus! – És beteg Gál Jankó szeme Gáspárra meredt. – Ferus, te Ferus!

Gáspár pedig felkelt a székről és az ablakhoz lépett: köd, hogy késsel lehetett volna vágni. A fejét az üvegnek támasztotta.

Hirtelen megfordult.

– Nem!

Szembenézett a két testvér: Ferus és Gáspár, két édes-testvér, de közöttük a hideg, nyirkos, fullasztó köd.

– Újesztendőre Bécsbe megyek.

– Karácsonykor Vásárhelyt kellene lennem!

– Adjuk el!

– Nem!

Ferus is állott már, és Gáspár fel és alá járt nagy lépésekkel a szobában. A két öreg, a két szegény, megrokkant ember nézte őket hang nélkül, mukkanás nélkül. Ők már kidültek. Ki kérdez tőlük valamit? Ki tusakodik még velük, és kivel tusakodjanak ők már? Ki verekedik esett emberekkel?

Itt ez a harc már nem az övék, ez a fiúké már, akik beléptek, ím, éppen most a sorba, akit háromszáz esztendővel ezelőtt kezdett meg valamelyik elporladt Gál, amikor először vágta erdőirtó baltáját a Pojána öreg fenyőibe.

És megszólalt Ferus:

– Miért maradjunk itthon ketten? A birtoknak elég egy ember is.

Gáspár megállott.

– Igazad van! Egyikünknek kell itthon maradnia csupán.

– Ha akarsz, maradhatsz, én tudom, hogy menyek.

És még hozzátette:

– Nekem... nekem pénz is kell. Tudhatod.

Gáspár újra csak járkált fel-alá. Aztán apja előtt állott meg.

– Van-e itthon pihent lovunk?

– Van.

– Fogatok: menyek Kolozsvárra.

És kiment! Ahogy kinyitotta az ajtót, kívülről mint a füst omlott a szobába a hideg köd.

A szobában csend, szorongó, ijedt gondolatok, mint bizonytalanul, némán cikázó szárnyaseregnek. Kívülről hallatszott a szekér zörgése, és Gáspár visszajött. Kucsma a fején, bekecsben, bundával, pokróccal.

– Holnap estére itthon leszek.

*

Másnap – egy csepp szellő se indult, és a köd vastagon, súlyosan terpeszkedett a Pojánán – alkonyattájt, hamarabb, hogyse vártak volna, visszaérkezett Gáspár.

A két öreg volt a szobában csupán, amikor a szekér megállott a tornác előtt. Gáspár egyenesen bé a házba: kucsma a fején, bekecsben, bundával, pokróccal. Keresztül a szobán, egyenesen a kisszobába be; szót se szólt, a köszönésit se hallották. A csizmája sáros volt, a rajtavaló vizes, és az ázott gyapjú, szőr meg bagaria nehéz szaga maradt utána a szobában.

Aztán visszajött és leült, rákönyökölt az asztalra. Fáradt lehetett és álmos is talán.

Bejött Ferus is, de nem szólította meg öccsét. Szülei is csak ügyelték szó nélkül, rebegő szemekkel: vajon mit csinált Kolozsvárt, vajon mért ment és vajon mivel jött haza?

Nyughatatlan nyugalom, túrhetetlen csend.

Az asszony szegény csak későre mert megszólalni:

– Nem ehetnél valamit?

Csak azért kérdezte, hogy hát – induljon már valami.

Gáspár felegyenesedett.

– Nem! Majd később! – Ferusra nézett sokáig. – Én maradok itthon! De előbb... osztozunk.

Bátyja nagyot lélegzett, és mintha a merevség, ami rajta ült, egyszerre megolvadt volna, öccse felé lépett, szája kinyílt, akart mondani valamit, aztán csak nyelt egyet.

– Jól van! Osztozzunk!

(Az öregektől, az esettektől nem is kérdezték, hogy vajon ők mit szólnak ehhez. Mintha azok már nem is lettek volna.) De szembeültek és osztozkodtak.

– Az adósság, ami eddig van, közös.

– Fele az enyém, fele a tied.

– Az alsó tag az enyém – mondta Gáspár.

– A felső tag a lunkával jár akkor nekem. És legyen a tied a nagyrétt, helyette az enyém az erdő a Caluluion – mondta Ferus.

– Jó, de a porta az enyém kell hogy legyen, helyette a tied a malom és a Talharuból a nagyobb rész...

És másnap, mindjárt másnap a határmezsgyéket is kitűzték. Számoltak és egyezkedtek, mint két idegen ember a vásáron. Alkudtak és veszekedtek, amíg egészen meg tudtak egyezni. Gáspár átveszi az egész adósságot az állatok árában, a szekerek, az ekék, a szerszámok fejében. Kiárendálja a bátyja tagját is. Szent György-napon és Szent Mihálykor pontosan fizeti az árendát. Az első rátát most rögtön...

Gáspár leolvasta a pénzt: diplomája ára volt az. Összeszorította a fogát, amikor a asztalra pengette az aranyakat.

Mielőtt összeseperte volna, megállott Ferus.

– Te, öccse! Lásd, én gondolom, mit végeztél te ott Kolozsvárt. Mondd, nem lehetne ezen még változtatni? Adjuk el ezt az ócska birtokot, és gyere te is, bújj ki ebből a vad havasból...

Gáspár szépen bátyja felé tolta a pénzt. Két szemöldöke összefutott, és a homlokára mély ránc rovódott.

– Tedd el a pénzt, az a tiéd, és jegyezd meg: mi egymásnak nem tartozunk. Te se nekem, de én se neked. Köszönettel se, jó szóval se vagyunk egymásnak adósa...

A kis szekér előállott, és Ferus búcsúzott.

Mikor édesanyjának kezét csókolt, azt súgta a beteg asszony:

– Ha visszakerülsz, nagyobb légy, mint mink, különb légy.

Gál Jankó, apja azt mondta:

Őcséddel rendbe jöttetek. Ne köszönj nekem, nem tartozol vele. De jegyezd meg, Ferus, jól jegyezd meg, egy étellel adós maradtál, adós mindnyájunknak. Egy étellel, fiam, ezt sohase felejtse el. Nem pénzzel, sem köszönettel, csak egy étellel. Ezt én számon tartom. Te is számon fogod tartani, tudom. A Gálok nem maradtak adósok soha senkinek. Még a saját vérüknek sem.

Kezet fogott a két testvér, Ferus és Gáspár. Szó nélkül.

Aztán Gáspár kinyitotta a kaput és sokáig nézett a völgybe leguruló szekér után.

Benn pedig a két beteg, esett ember összenézett. És mindkettőjük szeméből némán peregtek a könnyek.

*

Ijjas György mondta:

– Nyolc esztendő kellett, hogy ezt meggondoljátok. Pedig nyolc esztendő alatt könnyebb lett volna, de így is talán... Az egyik már hazakerült, a másiknak is az lesz a sorsa. Nekünk itt a helyünk. Ferus is, az is hazakerül még. A Pojánára holtan is kerültek már vissza, akik innen mentek el. Én tudok erről...

Telt-telt az idő. Az emberek járták a hegyet, kaszálták a réteket nyáron s ősz felé a szénafüveket, és szántottak, vetettek is egy-egy kicsit. Télen a fával bajoskodtak különösképpen, az állatokkal pedig télen-nyáron mindig.

Három esztendő futott el a Pojána felett.

A hegyek között, a havas alatt későn végződik a kaszálás; szénahordás idején ősz van már, és nyílik a kökörösín. Ökörnyál úszik a rozsdás kaszálók felett, és reggelenként hóharmat ül a völgy nyirkos alján. De délben melegen süt a nap még...

Két nap óta vendége van a Pojánának, és két nap óta egyébről sem beszélnek a mohos tetejű udvarházakban, de a szalmafedelű hurubákban is, hogy itt van, hazajött Gál Ferus, aki Bécsben a Kancelláriánál íme nagy úr lett. Mert Ferus az a borotvált képű, pofaszakállas, városi öltözetű magas ember, furcsa, keményített fehér gallérjának a két vége

majd kiszúrja a szemét, és fényes, vékony talpú cipőben jár-
kál itt a köves oldalakon.

Úgy ám! Megérkezett Ferus, és másnap hajnalban Gáspár
Tordára szekerezett. Szénája künn van boglyákban a hegyol-
dalon, és a zabkeresztek a földeken még. Az esős idő min-
den percben beköszönhet, a szántás is félben. Gáspár mégis
elment ebben a drága időben.

Kiszivárog egyéb is, az emberek látnak és hallanak, beszél-
nek és súgnak-búgnak. Vajon mit keresett Pap Tódor, a fű-
részes éppen most a Gál portán? Kétszer is. Ma is, lám,
délről uzsonnáig...

– Úgy, úgy! Ebéd végével jött a fűrész. És az öregek
kiültek a tornácra; Ferus hiába biztatta édesapját:

– Maradjon, édesapám! Hallja édesapám is és szóljon
hozzá!

Nem maradt a sárga orcájú ember. Kiült a tornácra, és
odatelepedett felesége is melléje. Délről uzsonnáig ültek ott
és hallgattak, néztek lefelé, a napos völgyre, hol mozgott az
élet, és néha egymásra pillantottak, de nem beszéltek. Egy
szót sem.

Künn olyan szép, csendesen mosolygó, haloványan fényes
őszi nap, és a tornácon a két ember olyan bánatosan aggódó.

Uzsonnatájbán elment a fűrész, ott búcsúzott Ferustól a
tornácon.

– Ez az utolsó szavam. Ahogy mondtam és amennyit
mondottam. A felső tag a lunkával meg az erdő a Caluluion
örök áron, a malomrét a malommal zálogban. Osztán csak
üzenni kell, a pénz készen van. Én egész nap otthon leszek...

Ment a fűrész, és Ferus ott maradt. A tornácon ő is és
leült ő is. Szülőit nézte, és azok nem pillantottak volna rá a
világért sem. Egyikük sem most.

A nap hanyatlott lefelé, és a Talharu árnyéka is mind
nyúlott, terjedezett lefelé a völgybe. Ferus nem állotta a
némaságot.

– Hallották, mit mondott, 2500-at már ígért, és az eddigi
adósságot, aki reám esik, elengedi. Mit szólnak hozzá?

Hirtelen fordult feléje mind a kettő, és apja, a sárga
orcájú mondta:

– A te dolgod. És a Gásparé. Igazítsátok.

Kurtán, keményen hangzott a szó, és az asszony, ama

kevény Szentpáli Ilon tágra nyitotta a szemét. Régen hallotta így szólani ezt a gornyadozó embert. Réges-régen.

De Ferus is, az is úgy, mint az anyja. Annak is furcsa volt az a hang az ő apja szájából. Anyjára pillantott, de az nem nézett reá.

– Istenem!

Így! Ültek hát hárman a tornácon és hallgattak. A Talharu árnyéka meg csak nőtt-növekedett.

...A hegyről rakott szénásszekér jön lefelé, azt ügyelik. Lassan jön a szekér, és a dülős helyeken fogja az ember a rakonca végét; ilyenkor egy leány menyen az ökrök előtt. Az ökrök nyakán csengő, és a csengőhang ide csilingel.

– Ijjas Andrásék – mondta Gál Jankó.

Nézik a szekeret tovább hárman, ahogy az halad lefelé a völgynek lassan, óvatosan, dülöngözve.

A völgy mélyiből, a lombos udvarok közül lovas szekér kanyarodik ki felfelé a hegynek.

– A mi szekerünk – mondja az asszony, és az ura bólint reá.

A lovas szekér jön lassan felfelé, és lassan csúszik lefelé a szénásszekér. Szembetalálkoznak. A lovas szekér félrehajt és megáll, a szénásszekér elhalad mellette, aztán a lovak bedőlnek a hámba, és a szekér indul felfelé újra.

Az úton egymás mellett ott marad két ember. Az egyik a szénásszekértől maradt el, a másik a lovas szekérből szállott le...

...Lila virágos hegyoldalban, a vörösen ragyogó napon áll a két ember: két ifjú ember, két régi-régi ember: egy legény és egy leány. A nap a Talharu gerince fölött reszket, és a két ember árnyéka a patakig nyúlik le, lila virágos, fakóbarna, bársonyos domboldalon hosszú-hosszú kék árnyékuk.

Egymás mellett állanak: Gál Gáspár a legény és Ijjas Anna a leány. Talán régen-régen éppen így állott egymás mellett két fiatal ember, két fiatal élet: Gál és Ijjas. Régen is csak így: egymás mellett, vagy szemben egymással időtlen idők óta. Egymás mellett állanak, de az árnyékuk egy a földön...

Állanak és beszélgetnek, kezet fognak és elválnak. Az egyik megy lefelé, sietős-sebesen, a másik felfelé jön lassan, fáradtan...

A nap éppen bukott le a Talharu mögött...

Gáspár a tornácra lépett fel, és apja kérdezte:

– Na?

– Nem kaptam annyit.

Senki se válaszolt. A fiú indult a szobába és édesanyjának mondta még:

– Fáradt vagyok, lefekszem. Nem vagyok éhes, csak éppen a port mosom le magamról: jó éccakát.

– Jó éccakát, fiam.

...Másnap Ferus még az ágyban volt, mikor öccse a szobájába nyitott.

– Nem várhattalak meg, dolgom van kint a zabnál, hát most számoljunk *le*.

Leült és pénzt rakott ki az asztalra.

– Itt az írás, pontosan felírtam, mivel vagyok még adósod én. Számolj utána. Kvittek vagyunk. Az én részem most már egészen az enyém. Abban nem parancsol más, csak én.

Indult is már.

– Gáspár, várj még. Beszéljünk, hátha lehetne ezt a dolgot másképpen is eligazítani. Látom, mind haragusztok reám. De hát mit csináljak? Kell a pénz, Bécs nyeli a pénzt. Várj, Gáspár, hátha tudnál mégis valahogy szerezni; nem kellene most egyszerre mind. Gondolkozz, ne siess úgy, Gáspár...

De öccse már nem volt ott...

Azon a napon elutazott Ferus: vissza Bécsbe.

A két öreg nézett utána akkor is, amikor már régen eltűnt a kocsi.

Megszólalt az asszony, csendes, alázatos hangon:

– Csakhogy megértük, hogy úr lett Ferusból. – Az urát nézte, és szemében reszketett a bocsánatkérés.

Sárga arcú Gál Jankó azonban a lunka felé nézett, és ki a Calului fekete fenyői felé, oda mutatott kinyújtott karja:

– Háromszáz esztendeig legeltettek ott a Gálok és kaszáltak és vágták az erdőt. Látod, ott az a tag, ott a lunka. De az elmúlt a mai napon. Arra a földre többet a mi lábunk nem léphet. A tornácot arrafelé holnap bedeszskáztatom, nem akarok arrafelé látni se.

*

Aztán eljött az a nyár is, amikor a havasi emberek, akik minden esztendőben az alföldre jártak ki aratni, itthon maradtak. Amikor pedig a kaszálás elmúlt itt náluk, akkor

kiegyenesítették a kaszákat. Azon az őszen új nóták keltek életre az emberek ajkán, és Magyarország felől furcsa, vad szelek fújdogáltak.

III. SZEKEN

Van egy képem, egyszerű, színes litográfia, amelyet százat és százat láthatsz mindenfelé, de kivált régi házakban, ahol régi emberek laknak, és olyan furcsán öreg, hűvös szaga van mindennek, és félhomályosak a csipkefirhangos ablakú szobák. A képen egy utca, csendes német városka utcája, kétoldalt magas, kiugró fedelű vagy kettős tetejű házak vagy hegyes oromfalú házak, hol a ház fedelében szobák vannak és emberek élnek. A házak keskenyek, soványak, szűk mellüek, az utca macskakővel kirakva, és a piros vagy zöldes vagy barnás fedelek közül lekacag a bodros, fehér felleges kék égboltozat. És csend van az utcában, ódon, öreg csend.

Az utca végén öreg anyóka ballag, vállán rojtos, szürke kendő, fehér bodros főkötő a fején, karján kosár; szinte hallom, hogy csoszog posztópapucsában a hangtalan utcán. A napsoron az ablakok zsalugáterei gondosan becsukva, az árnyéksoron minden ablak nyitva, cserepes virágok sorban a könyöklődeszkán. Boltajtóban ül a varga, kezében a kalapács, de nem dolgozik, csak néz ki az utcára. Egy boltozatos kapu alól halovány arcú szőke leányka lép ki éppen...

Eszembe jut erről a képről, kivált ha néha csendes, meleg délutánon pillantok reá, eszembe jut egy város, különös, bohókás házakkal, kövezett, szűk utcákkal, a házfedelekre fölé boruló kék nyári égboltozattal, melyen fehér, bodros fellegek úsznak lustán, és eszembe jut a csend, a nagy, végtelen csend, mely annál nagyobb, hogy egy kis zaj, egy-egy hang nagy ritkán megzavarja. És eszembe jutnak az emberek is, akik ott valaha éltek réges-régen.

Valamikor jól-jól ösmertem Nagyszebent. A régít, aki volt.

És mindig csak így emlékszem reá: vasárnapi, lusta nyári csendben. Az Alsó város utcái mindenik más és más szagú; az egyik cserszagú, a másik gyanta szagú, émelygős faggyúszagú a harmadik, és van amelyik kátrányszagú... Felnőtt ember sehol, csak néhány mezítlábas szőke gyermek kerge-

tózik az utcán. A kőgrádics, aki a Felsővárosba viszen fel, erősen kitaposva középen; ki tudja, hány nemzedék járta és koptatta már azokat. A piacon a szász templom; fekete fala repedezett, és a tornya: mint az égboltozatba fűrődő lánca. És keresem a lábom alatt a kövek közül kibújó fűvet. A nap pedig lángolóan süt.

Aztán ott a ház: Reispergasse Nr. 9.

Arról szól az én mesém, és nem tudom, hogy én láttam azt, vagy valaki elmesélte egyszer régen, és így emlékezem reá. Nem tudom, de a házra bizonyosan emlékezem: Reispergasse Nr. 9.

Nyár volt, nyár eleje, pünkösöd előtt.

Ebéd utáni álmos, lomha meleg, és néptelen a város, mint minden öreg város ilyenkor; a havasok felől lebben néha egy kis friss szellőcske. A nagy, ódon udvarokból, a vén házakból néhol kicseng az utcára a gyermekkacagás.

Öreg, emeletes ház, belső udvari része már várfal; két esztendeje még ágyúk állottak ott a rondellán, és a hétszegletű bástya ablakrései homokzsákokkal voltak kitöltve. Most lakás a bástya, és a fal hosszában ház épült hozzá. Az ablakokból messze vidékre lát a szem a város fölött, el majdnem Vízaknáig.

(Akkoriban költözött Szebenbe az új helytartó: ama Schwarzenberg herceg, és vele sok új ember Bécsből.)

...Szebenben... Reispergasse Nr. 9... Ebbe a házba költözött be, az udvari traktusba, Gál Ferus...

Az ebédelőben nyitott ablak mellett ül az asszony, és varr. Néha kitekint az ablakon és szemével vándorol a város felett el, ki a határra, a messze kéklő hegyekig.

A szobában álmos csend, a nagy falióra fáradtan, vontatottan jár, jár, mintha minden percben meg akarna állni. A nyitott ablakon átal behallik a város halk, tompa zsongása.

Az asszony szeme le-lecsukódik, feje le-lehajlik: elbóbiskol. A szomszéd házat csak vékony fal választja el a szobától, és ott valaki zongorázik. Tisztán, lágyan szűrődnek át a hangok, de olyan vontatott egyformán. Skálák. Mind csak skálák, és az asszony félálomban hallgatja. A zongorázó néha elhibázza, akkor újra előlről kezdi a skálákat: fenn, a legmagasabb hangoknál, aztán lefut a billentyűkön, a hangok peregnek le egymás után, gyorsan, egyformán, le egészen a

mélységesen zengőig, aztán még lejjebb, hogy zúgnak-zúgnak az ezüst húrok.

A szomszéd szoba ajtója félig behajtva csak, és egy csepp gyermek tipeg be rajta. Nesztelenül lábujjhegyen lopakodik anyjához. Az asszony lába előtt, az ablak alatt kis ülőke – amolyan láb alá való zsámoly –, arra áll a gyermek fel, és kinéz az ablakon. Arca soványocska, szeme kék.

Ott messze, a városon túl, a hegyek alatt az országút poros-fehéren csillogó szalagja. Kanyarodik, kígyózik az út el-el, Vízakna felé. A fehér úton fekete pontok mozognak, haladnak, másznak, mint hangyák: szekerek; utánuk aranyos porfelleg kel, és a gyermek azt nézi. Szeme követi útjukban a szekereket, nézi, ahogy eléri egyik-másik az előtte haladót, majd elhagyja és megy tovább, amíg csak eltűnik egyik is, másik is a messzeség párás kékségében. Aztán új szekerek jönnek elő, mindig újabbak, és azok is mennek és eltűnnek. El lehet azt sokáig bámulni egy gyermeknek, akinek arca soványocska, és nagy szeme fényesen kék.

– Mit nézel, kisfiam?

A gyerek háromesztendős és jól beszél,

– A szekereket,

– A szekereket?

– Mind jönnek, anyám, mind jönnek, és aztán mind, mind elmennek. Aztán mások jönnek. Ez örökké így megy, örökké így, anyám?

– Így, fiam, így.

– Szeretnék én is menni. A szekerekkel. Egyszer, ha majd nagy leszek, el is megyek.

– Hová mennél?

– Nem tudom. De menni szeretnék. Szekérrel oda, a hegyen túl.

Az asszony megsimogatja a fia fejét, és a gyermek leszáll a kis zsámolyról s anyja ölébe mászik.

Kis szolgáló dugja be borzas fejét a szemközti ajtón, hogy egy ember van künn és beszélni akar az úrral.

– Az úr alszik. Ki az, nem tudod?

– Nem láttam soha. Nem idevaló.

– Mondta a nevét?

– Azt mondta: szólj a gazdának, hogy a Pojánáról jö-vök...

*

Szemben állottak, és Gál Jankó, a fehér hajú, sárga orcájú, esett ember mondotta szelíd-csendes hangon:

– Egy kis beszédem lenne veled, Ferus, néhány szó csak, nem sok...

...A nagy szobában, az ablak mellett az asszony, ölében varrás, de nem varr: „Vajon mit beszélhet az a két ember egymással ott a másik szobában?”

A nagy falióra ketyeg-ketyeg, és lustán zúg a város ott alatt. A hegyek felől szelíd, kedves szellő suhan a város fölött be az ablakon. Lenn, a bástyakertben madár szól, és virágzik egy görbe törzsű, fiatal, szerelmes batulalmafa is. Valahonnan messziről kongó ütés zeng, és üt a falióra is lassan, vontatottan, öregesen, aztán ketyeg tovább: tak-tak...

Egy fáradt méh csapódik be az ablakon és leül pihegve a párkányra...

„...Nem láttatok a tüzet ott Bécsben? Kellett hogy lásátok azt odáig, amikor Erdély égett. Mert lángolt, világított itt minden hegy és minden völgy: lobogott a tűz a Messzestől le a Retyezátig és Csúcsától Brassóig. Aki azt egyszer látta, az nem felejt el soha; ilyen tűzijátékot csak egyszer csinált a császár: egész Erdély égett akkor... Egész Erdélyország...”

„...Velem jött Ávrám is, együtt lovagoltunk a havas hegyeken keresztül és nem beszéltünk. A pazsurák a zsebemben, és éjszaka is világosság volt, mert égett a havas. Ávrám sietett, fújtak szegény lovak, gyilkoltuk őket: csak előre, haza...”

„...Késő volt. Elvégeztetett. De jókor érkeztünk a temetésre...”

„...Temettük őket: Áron bátyámat, a vén veszekedőt, Balla Györgyöt, Kata nénédet, a gyerekeket is... És édesanyádat! Azt is, fiam, azt is. Aztán a menyemet, öcséd feleségét; félesztendő menyecske volt akkor...”

„Mind eltemettük őket. Nyolcan voltak. A többi elfutott: Kolozsvárra, Tordára és a téli havasba, az erdőbe.”

„Eltemettük őket, ott abba a szép, tiszta, bársonyos gyepbe, az öreg fenyő alá, aki a kerten túl, az erdő alatt áll. Ösmered azt a helyet te is jól; ott szeretett üldögelni édes-

anyád. Sokszor üldögélt ott egész hosszú alkonyatokon által szóbeszéd nélkül, és nézte a falut. Büszke, kevély asszony volt édesanyátok. Kevély és szép volt. De a lelke áldott. Én tudom ezt, ha ő nem is mutatta soha. És te voltál a, kedvesebbik fia, ezt is tudom...”

„...Aztán emberek jöttek. Szerszámmal, és szó nélkül munkába állottak mellém. Egyenkint jöttek, csendesen, és mindig többen. Nem szóltunk hozzájuk, és ők sem mihoz-zánk. Csak vágták csákánnyal a fagyos gyepet és lapátoltak. Tudták ők, mi készül ott. Tudták jól, és hajadonfővel dolgoztak mind...”

„...Vége lett. A gödröt behánytuk és dombot raktunk reá. Az emberek elszállingóztak; lehet, hogy köszöntek is, én nem hallottam. Ketten maradtunk...”

„– Megyek – mondotta Avrám is, de csak állott, állott. Aztán lebukott a dombra és sírt, sírt, verte a mellét, hívta az Istent, és belenyomta orcáját a fagyos, szívós földbe.”

„De én nem sírtam akkor sem.”

„...Tavaszon emberek jöttek, és keresztet állítottak a domb fejéhez. Tölgyfából faragták a keresztet, és belerótták a neveket mind, akik ott alatta porladnak. Egyet se hagytak ki.”

„...Azóta a domb is megrokkant, és begyepesedett. A Po-jána is népesedik megint. De én egyedül vagyok ma is... merő egyes-egyedül...”

„Egy ideig öcsédet vártam, Gáspárt. Mert ő is persze, ő is olyan bolond volt, mint olyan sokan akkor. Aztán elveszett ő is, mint olyan sokan mások. Lehet, hogy él valahol, de én már nem várom. Ő nem volt olyan bölcs ember, mint te, Ferus... Szép, kék szemű fiacskád van, Ferus. Bölcs vagy, és boldog ember lehetsz.”

„...Négy napja, hogy nálam járt a fűrészes. Mondta, hogy ide készül. Hozzád, Ferus, és megmondta azt is, hogy miért.”

„...Hát csak kérdezni akartam, igaz-é, amit nekem Tó-dor mondott. Igen?...”

„...Jól van, Ferus. Ezt akartam tudni csak. Gondoltam ugyan, mert ez az ember nem hazudik! Hát csak eladtál mindent... A malmot, a lunkát, az erdőt, az utolsót... Eladtál mindent, mindent... Az öreg fenyőt is, a puha, bársonyos gyepet is alatta... A dombot, a keresztet is eladtad. És el-

adtad édesanyádat is?... Ferus, az édesanyádat is eladtad!...”

...Az asszony ül az ablak mellett, és ölében a gyermek. Az óra ketyeg fáradt-öregesen: tak-tak... Künn messziről toronyóra kongatja az időt, a nap hanyatlik a hegyek fölé. És borzongat már a szellő.

A gyerek mondja, suttogva, félő szájjal, és kék szeme anyját keresi:

– Édesanyám, hallja? Hallja, apa sír. Én tudom, hogy apa sír.

Ferus mondja, és hangja tikkadt:

– Nem tudok fizetni, nem tudok... de még nem írtam alá, higgye el, édesapám, még nem írtam alá a kontraktust...

Állott Ferus, és tágan nézte szeme az apját. A keze, mindkettő, markolta az asztal szélét. Szája nyitva, és torka úgy szorul, hogy elkékül az orcája.

Csend! Riadt, szívbe markoló csend.

És előbugyborékol Ferus szájából még:

– Nem, nem írtam alá... Nem!...

Mint a jajkiáltás.

Aztán csak elvágódik, mint a szálfá, amikor a balta alá-vágta a tövét.

IV. FERUS HAZAKERÜL

...Történt aztán, történt...

Pünkösöd után, éppen kezdődött az első kaszálás az alsó réteken (mert hogy pünkösöd akkor későre esett), szép nyári időben.

Östefelé, és künn fullasztó, nagy csend; az erdőből sötét árnyékok suhannak ki és szállanak le a rétre.

A tornácon keskeny asztal, mellette pad, a pad szélén ül Gál Jankó; előtte az asztalon írások, azokat forgatja a fehér hajú ember. Aztán abbahagyja, pipára gyújt.

Vénséges Ijjas György jön be az udvarra.

– Adjon isten. – És leül a tornácrádicsra, ő is pipát vészen elő.

Hallgatnak, szellő nincsen, és a kék pipafüst bodrosan gomolyog a vénemberek feje fölött.

Ijjas György kiveri a pipát és leteszi.

– Na! Hát mi lesz?

– Várom Tódort, ígérte, hogy mára eljön.

– Hát csak eladod?

– Mit csináljak? Én nem vagyok embere. Aztán nincsen kinek. Nekem nincsen már...

– Hát Gáspár?...

Gál Jankó legyintett a kezével, és elhallgattak újra. Ijjas György megtörli a homlokát: izzadott...

– Meleg van.

Gál Jankó feláll. A tornácoszlophoz lép és kipillant az estebe. Az ég tiszta, de a levegő sűrű, csillag alig-alig pislog...

Egyszerre megvillan az ég.

– Villámlik – mondja az egyik.

Kis idő múlva:

– Dörög is.

Ijjas György is feláll és a tornádra megy. Ott áll most mind a kettő és bámul belé a vak éjszakába.

A szél nem zúg, még valahol a hegyek közt ül, de ott lenn, halljad csak, halljad, a Balla Bódiék kutyája milyen csúnyán vonít!

– Jó valaki!

A kutyák ugatnak már mindenütt ott lenn, és a Talharu taraján megmozdul a szél a ritkás fenyőfák közt.

– Nehéz idő jó, jó lesz bemenni a házba.

Az udvaron is ugatni kezd a kutya.

– Valaki jár itt.

Valóban, az ösvényen ember jön lefelé és betér a kapun, a tornác előtt megáll: a fűrész az, ama Pap Tódor.

– Eljöttem!

– Úgy beszéltük. Kerülj beljebb.

– Egész mostanig kaszáltunk, hát csak későn jöhettem.

Fellépett a rádicsokon, Gál Jankó összeszedte az írásokat és ajtót nyitott.

– Bé a házba. Itt a zivatar rögtön.

Valóban villám villámot ért, és egyre morgott, csattogott az ég. Sívított már a szél, és csikorgott a ház.

Beléptek a szobába, és az ajtó nagy dörrenéssel csapódott be utánuk.

A zsendelyen akkor koppant meg az első néhány nehéz csepp.

– Itt a fergeteg.

Ég a faggyúgyertya az asztalon lobogva, és hárman könnyökölnek az asztal mellett. Előttük kiterítve az írások. Pap Tódor mondja:

– Ahogy megbeszéltük.

– Úgy, úgy.

– Semmit hozza nem teszünk, semmit el nem veszünk.

– Nem szokásom, soha.

– Én fizetem rögtön, pengőben.

– Úgy, úgy.

Az írások rendben. Minden összeírva, hiba nélkül: minden föld, az erdő, a lunka, a telek. Épületek, állatok, szerszám, holmi, ami csak van, minden. Minden. A kontraktus is kész, csak alá kell írni.

Csak alá kellene írni.

Elgondolkodik Gál Jankó, a szegény, esett ember, a sárga orcájú, fehér hajú elmaradt ember. A kontraktus kész, csak alá kell írni, és aztán nincs többé Gál-tag a Pojánán. És nincs több Gál sem. Az utolsó, íme felkél most, és indul az almáriumhoz, hogy hozza a tentát és pennát: a kontraktus kész, azt alá kell csak írni. Aztán Szent Mihálykor kimenyen a házból, ki a Pojánából az utolsó Gál, s nem viszen magával semmit...

Kinn suhog már az eső, és egyik villám a másik után, és csattan az istennyila, hogy megrázza magát a vén ház. A gyertya nyughatatlanul lobog, és furcsán táncol a falon a három ember feje árnyéka.

Gál Jankó kihegyezi a lúdtollat gondosan és beléüti a tentába. Előtte a kontraktus, akit alá kell csak írni.

– A Ferus tagjával rendben vagy-e már?

– Szent Mihálykor az enyém!

– Kifizetted?

– Holnap viszem Szebenbe a pénzt, akkor írunk alá.

– S ha Ferus nem ír alá?

Kicsit elmosolyodott Pap Tódor.

– Megteheti. De a föld akkor is az enyém, ő tartozik nekem, tőlem kicsit kap már úgyis. Fizetni meg nem tud.

– Nem! Azt nem tud...

Gál Jankó kezébe veszi a pennát és szép gondosan aláírja a nevét.

Kinn megcsendesedett az idő, a szél se zúg olyan erősen, és a dörgés és mintha messzibbről jönne, de az eső, mintha csebrekkel öntenek.

Ijjas György felüti a fejét.

– Vajon mit ugat a kutya? Ilyenkor.

– Érezhet valamit.

– Csak nem jár valakit ott kinn ebben az időben?

Figyeltek. És valóban: a kutya ugat és...

A tornácon valaki topog, mintha a sárt rázná le a csizmáról. És kinyílik az ajtó. Valaki a szobába lép és meg-rázza magát.

– Adjon isten! – Az erdész fia az uradalomból: Ijjas Máté fia.

– Te vagy az, Pista?

– Én. Bőrig áztam. De muszáj volt. Levelet hoztam...

...Ülnek hárman az asztalnál, a gyertya sárgás lángja lobog, és Gál Jankó bontogatja a levelet. Az erdész fia a tűznél vetkőzik és szárítgatja gúnyját. Vastag a levél, és a külső kopertából, levél mellől belső koperta is kerül ki. Az is zárt, pecsétes, és Gál Jankó először annak címét olvassa el, csak úgy magának; reá van írva: „3000 osztrák forint”. Semmi egyéb. Aztán a levelet veszi elő és olvassa magában; a másik kettő nézi. Künn pedig újra feltámad a szélvész, és suhog a fellelgeszakadás.

Riasztó csend a szobában, lobog a gyertya lángja. A sárga arcú ember mondja halkán, és kicsit reszket a hangja:

– Ferus küldi a levelet.

Pap Tódor meredten néz. Valami nagy nyugtalanságot, nagy feszülést érez: itt pattanni fog valami. Ijjas György ujjával dobol az asztalon, és ropog a kemény papiros Gál Jankó kezében. Künn csattog az ég, mintha sziklát repesztenének szörnyű óriások vihogva a Talharu-tetőn. Ítéletek éjszakája ez ma, nehéz, nagy ítéleteké!

...És áll kiegyenesedve az esett, földre nyomott ember, fehér hajú, sárga orcájú, keselyű orrú Gál Jankó, ökle az asztalon és rajta a levélen. A gyertya imbolyogva ég, és a

mozdulatlan emberek orcája furesán mozog és sárga, mint a feltámadt holtaké.

Gál Jankó szája szóra nyílik, lesve lesik, amit mondani fog: ítéletek éjszakája ez, és verdikt lesz ez a szó, érzik ezt.

Huj!

...Csattant egy rettentőt, és láng csapott fel a szobában, hogy elveszett a szemek világa, és belényilallott a szívekbe. Aztán süket, nagy csend és megvakult sötétség. A gyertya lobban egyet, aztán kialszik.

A hátsó ablakon valami furcsa vörös fény dereng be, majd tompa zuhanás és semmi...

Az erdészfiú felrántja az ajtót és kirohan, Ijjas György a tűzhelyen fellobbantja a tüzet és lángot hoz, a gyertya ismét ég.

Gál Jankó még mindig áll.

És jön vissza a fiú. Tikkadtan mondja:

– Kidült a kereszt!

– És Gál Jankó megmozdul. Bólint a fejével.

– Meghalt!

Azzal fogja a kontraktust, akit az előbb aláírt és – ketté-repeszti.

– Jankó, mit csinálsz?

– Hát nem hallottad? Ferus meghalt. A Pojána pedig most már nem eladó ...

Leül Gál Jankó.

– Nem eladó, Tódor. A Ferus adósságát én vállalom. Szent Mihálykor fizetlek ki, Tódor. – Kezét rátette a kopertázott levélre. – 3000 osztrák forintot kapsz tőlem Szent Mihálykor. Avval kvittek leszünk. Úgy van-é?

– Úgy! – mondja Pap Tódor.

Gál Jankó Ijjas Györgyhöz fordul.

– Holnap menyek Szebenbe. Hazahozom az unokámat... És tovább várok...

...Így történt, így vagy ilyenformán valahogyan azon a zivataros éjszakán: a Pojánán a Gál-kereszt kidült, és talán abban a minutumban halt meg Szebenben Gál Ferus.

Így történt, így! És az asztal mellett hárman ültek. Lobogó gyertyavilág mellett, csendes beszélgetésben virrasztották által az éjszakát. Előttük kantában a bor, és eccer-eccer kortyintottak belőle.

Künn megcsendesedett az idő, az eső elállott, és a haloványodó égen kivillantak a csillagok a fellegek közül.

Pap Tódor fejébe nyomta a kucsmáját és kezét fogott Gál Jankóval.

– Nagy dolog ez, Jankó! Az Úristen, az akarta ezt így! Készülődött Ijjas György is.

– Ferus helye a kereszt alatt van! Ide kell hozni!

– Megfizette, amivel tartozott.

– Az életivel!

– Avval tartozott éppen. Az egy életivel. Gáspárnak. Megfizette!

...A Gálok mindig megfizettek mindenkinek...

Kiléptek a tornácra és egy percig állottak még. Napkeleten pitymallott az ég, és az erdőben megmozdult az élet. A völgyi falun még rajtafeküdt az éjjeli pára, mint fehér, foszlós paplan.

A fűrészés elment, és ketten állottak egymás mellett. A hideg csendben alulról a faluból sűrű kopácsolás hangzott hozzájuk.

– Hallod, Jankó, hallod? Balla Marciék verik a zsendelyt az új házra.

Állottak és hallgatták a kopácsolást.

*

Szebenben sokáig beszéltek-sugdolóztak a Gál Ferus haláláról, de bizonyosat senki sem tudott meg soha. A Pojánán azonban tudták a dolgot, és a havasi emberek nem kételkedtek, mert hiszen tiszta sor: a keresztet kettéhasította az istennyila, és bizonyos, hogy abban a minutumban halt meg Gál Ferus. Az Úristen dolga ez, emberek, az övé...

Így volt, így, és a fűrészés nem törte a fejét, hogy miből küldte Ferus a pénzt, akivel a vén Gál Jankó kifizette az adósságot. Szebenben valami sikkasztásról hallott mendemondákat, amikor ott járt, de a fűrészés erről soha senkinek nem mondott el semmit.

És Gál Ferus hazakerült.

A kidőlt keresztet pedig felállították újra...

1921